

HUNYADI SÁNDOR

MAGYARORSZÁG ÉS A PÁPASÁG EGYEZMÉNYEI AZ 1160-AS ÉVEKBEN

Történetírásunk szinte általános véleménye szerint az 1160-as években két konkordátum is született, amelyek a Magyar Királyság és a Szentszék között fennálló kapcsolatról tanúskodó dokumentumok között jelentős helyett foglalnak el. Azonban mind az 1161. évi, mind az 1169. évi konkordátum hitelessége, sőt egyáltalán létezése a szakirodalomban napjainkig vitatott. A két egyezmény keletkezésének folyamata jól beágyazható a korszak európai eseményeibe, elsősorban az angol és szicíliai egyházpolitikai jogokkal mutatva hasonlóságot. A vita a magyar királyok és a pápák között elsősorban az egyház feletti jogokért folyt, amely azonban már jóval korábban, Könyves Kálmán uralkodása (1095–1116) idején elkezdődött. Ugyanakkor jól megfigyelhető, hogy a császárság és a pápaság között folyó investitúraharcokban a Magyar Királyság az ideológiai állásfoglalás mellett elsősorban külpolitikai érdekeinek megfelelően cselekedett, mind a XI. század végén, mind a tárgyalts korszakban. Írásomban az 1161. és 1169. évi konkordátumok keletkezését, tartalmát, hitelességét és közös vonásait vizsgálom a rendelkezésemre álló források, valamint a szakirodalom állásfoglalása alapján.¹

A második keresztes hadjárat következményeitől a kettős pápaválasztásig

A második keresztes hadjárat nyomán felerősödő normann–bizánci ellentétet a Német-római Császárság és a Bizánci Birodalom közeledése követett. Ez a szövetség az ellenséges magyar–német, valamint magyar–bizánci kapcsolatok miatt egyértelműen kijelölte Magyarország helyét a normann–pápai–francia koalíció oldalán. A két szövetségi rendszer III. Konrád német-római király (1138–1152) halálát követően fokozatosan szétesett. Ennek ellenére a Magyar Királyság kapcsolatai se a Német-római Császársággal, se Bizánccal nem javultak, valamint a francia–normann–pápai koalíció megszűnését követően a pápasággal is kiéleződtek az ellentétek.

¹ Ez a dolgozat a XXXII. Országos Tudományos Diákköri Konferenciára leadott pályamunka bővített változata.

I. Mánuél bizánci császár (1142–1180) javaslatot tett I. Frigyesnek Magyarország közös elfoglalására. Az ajánlat jól mutatja a német–magyar viszony feszültségét. II. Géza, hogy a külpolitikai elszigeteltségből ki tudjon törni, Frigyes felé közeledett. Ennek következtében és Dániel prágai püspök 1157. évi követjárása nyomán cseh–magyar dinasztikus kapcsolat jött létre, továbbá Géza segédcapatokat ajánlott fel Barbarossa Frigyes készülő itáliai hadjáratához is.

II. Géza uralkodásának utolsó szakaszát belpolitikai nehézségek jellemezték, az uralkodó elit egysége megbomlott. Először István, majd László törekedett a hatalom megszerzésére. Testvéreinek kísérlete sikertelen volt, azonban István Frigyes udvarába menekült és a császár oltalma alá helyezte magát. Frigyes döntőbíróként kívánt fellépni a magyar trón kérdésében, amit Géza el is fogadott. A német uralkodó azonban egyelőre nem hozott döntést, ami egyszerre jelentette Géza uralmának ideiglenes támogatását, ugyanakkor nyomást is gyakorolhatott vele Gézára.²

Az 1161-es konkordátum előzményei, tartalma, hitelessége

A magyar uralkodó politikájában az újabb fordulat IV. Adorján pápa (1154–1159) 1159 szeptemberében bekövetkezett halálával kezdődött. A pápa ugyanis uralkodása vége felé egyre markánsabban szembekerült I. Frigyessele, a bíborosi kollégium pedig azt az Orlando Bandinelli kardinálist választotta meg III. Sándor néven pápának, aki IV. Adorján bizalmas tanácsadójaként a császárellenes politika egyik fő mozgatója volt. Frigyes nem támogatta az előző pápa politikáját folytató III. Sándort (1159–1181), ezért saját jelöltjét, a bíborosi kollégium kisebbségének a támogatását élvező Ottaviano Monticellit ismerte el pápának, IV. Viktor néven.³ Frigyes, hogy saját jelöltjét elismertesse, 1160 elejére egyetemes zsinatot hirdetett meg Páviába, amelyen azonban szinte kivétel nélkül csak IV. Viktort (1159–1164) támogató egyháziak vettek részt, valamint az angol, a francia, a dán,

2 II. Géza külpolitikájának részletesebb ismertetéséhez l. *Kristó Gyula*: A Kárpát-medence és a magyarság régmúltja (1301-ig). Szeged 1993. (A továbbiakban: *Kristó*, 1993.) 162–168. p.; *Makk Ferenc*: Megjegyzések II. Géza történetéhez. Acta Universitatis Szegediensis de Attila József nominatae. Acta Historica, 62. (1978) 3–23 p. (A továbbiakban: *Makk*, 1978.) 3–14. p., valamint *Makk Ferenc*: Magyar külpolitika (896–1196). 2., bőv. és átdolg. kiad. Szegedi Középkortörténeti Könyvtár 2. Szeged 1996. (A továbbiakban: *Makk*, 1996.) 183–194. p.

3 *Körömdi Tamás*: Lukács. In: Esztergomi érsekek 1001–2003. Szerk. Beke Margit. Bp. 2003. 59–72 p. (A továbbiakban: *Körömdi*, 2003.) 60. p.; *Makk*, 1978. 14. p.

a cseh és a magyar király követei. Annak ellenére azonban, hogy az uralkodói követek megjelentek a zsinaton, az angol, a francia és a magyar klérus tagjai biztosan nem voltak ott.⁴ A páviai zsinatra III. Sándort is meghívták, azonban a kibocsátott meghívók nem voltak pártatlanok, ugyanis a pápát „Roland bíborosnak”, az ellenpápát viszont „Viktor pápának” címezték.⁵ A zsinaton természetesen IV. Viktort ismerték el pápának, és kiátkozták III. Sándort és híveit. Így a páviai zsinat ahelyett, hogy véget vetett volna az egyházszakadásnak, állandósította a szkizmat. A zsinatot követően válaszul a kiátkozásra III. Sándor kiátkozta mind a német-római császárt, mind az ellenpápát.⁶

A zsinati végzés, valamint az azt követő események leírása a császárhű Rahewin krónikájában marad fenn. Ennek szövege szerint az egyházi gyűlés után az angol, a magyar, a cseh, valamint a dán uralkodók követek útján adtak hangot a zsinati végzéssel való egyetértésüknek. A közlésnek azonban ellentmond Rahewin azon feljegyzése, amely szerint az angol és a francia uralkodó óvakodott a szkizma kérdésében a határozott állásfoglalástól. Szintén Rahewin jegyezte fel, hogy a páviai zsinatot követően IV. Viktor legátusai felkerestek több európai udvart is, hogy a zsinati határozatot elismertessék. Ha azonban az egyes uralkodók követi valóban tolmácsolták volna uralkodójuk egyetértését a zsinatot követően, akkor erre minden bizonnyal nem lett volna szüksége az ellenpápának.⁷

1160-ban IV. Viktor, valamint III. Sándor pápa is legátust küldött a magyar uralkodóhoz. II. Géza 1160 húsvétján ugyan még kitérő választ adott IV. Viktor legátusának, Dániel prágai püspöknek, ennek ellenére Frigyes császár 1160 nyarán meg volt róla győződve, hogy a Magyar Királyság IV. Viktor oldalán áll.⁸ Ugyanezen évben ugyanakkor már III. Sándorral is kapcsolatba került a magyar

4 Szovák Kornél: Pápai–magyar kapcsolatok a 12. században. In: Magyarország és a Szentszék 1000 éve. Szerk. Zombori István. Bp. 1996. 21–46 p. (A továbbiakban: Szovák, 1996.) 32. p.

5 Félegyházy József: A középkor egyháza. A keresztény egyház története. 4. Bp., 1939. (A továbbiakban: Félegyházy, 1939.) 100. p.

6 Makk, 1978. 15. p.

7 Szovák, 1996. 32–33. p.; Makk azonban lehetségesnek tartja, hogy a szkizma kezdeti szakaszában II. Géza hajlott IV. Viktor elismerésére; azt is elfogadja, hogy Géza követi aláírták a IV. Viktort törvényes pápának minősítő zsinati határozatokat, de ez nem volt a magyar uralkodó végleges állásfoglalása. (Makk, 1978. 16. p.). Kristó Gyula nézete szerint II. Géza felismerte, hogy az ellenpápa mögött csak a német-római császár és alattvalóinak szűk köre áll, valamint azt, hogy III. Sándor támogatására széles európai egységfront alakult ki. (Kristó, 1993. 167. p.).

8 Holtzmann, Walther: Papst Alexander III. und Ungarn. Ungarische Jahrbücher, 6. (1926) 397–426 p. (A továbbiakban: Holtzmann, 1926.) 406. p.

uralkodó, ugyanis ekkor érkezett az országba Petrus de Mizo, a S. Eustachius szerpap-bíborosa, valamint Julius praenestei bíboros-püspök. Lehetséges, hogy a pápai legátusok már ekkor is sikereket értek el III. Sándor elismertetésének ügyében, de végleges választ nem kaphattak, mivel 1161-ben ismét vissza kellett térniük az országba.⁹

1160 őszén a toulouse-i zsinaton az angol és a francia uralkodó hivatalosan is elismerték III. Sándor pápát. A Szentszék ekkor már maga mögött tudhatta a lombard városok, a szicíliai normann királyság, Velence, Anglia, valamint Franciaország támogatását. Ehhez a táborhoz csatlakozott 1160 végén a jeruzsálemi királyság, továbbá III. Sándort ismerte el Kasztília, Norvégia és Írország is. Szintén a pápa szövetségese volt I. Mánuel bizánci császár. Bár II. Géza 1161 őszeig nem vallott nyíltan színt Frigyes császár előtt, de az esztergomi Lukács érsek (1158–1181) Eberhard salzburgi érseknek címzett levelében a következőképpen informálta a pápa legfőbb németországi támogatóját: „Mivel látom, hogy szívedet az egyház előmenetele és egysége tölti be, hadd járuljak én is ehhez hozzá, jelentve Kiválóságodnak, hogy király urunk kérésemnek engedve, az egész egyházunkkal együtt fogadta és megerősítette Sándor urat. E végleges határozatot meghozva kitartunk a dologban, s már el is küldtük Sándor úrhoz a király levelét csekélységgem levelével együtt.”¹⁰

Körmendi Tamás a közlés forrásértékét erősen kétesnek tartja, azonban Lukács levele mellett szól, hogy az 1157-től kezdődő belső válság idején mindvégig az uralkodó feltétlen híve maradt, annak legbelső tanácsadó köréhez tartozott. Ezt mutatja, hogy 1158-ban, amikor II. Géza kétszer is adományt tett a spalatói Szent Domnius-egyház és Gaudius érsek javára, az oklevelek tanúsorába csupán Lukácsot és Apa comest vették fel név szerint.¹¹ Sajnos azonban a fent idézett levélben kívül arról semmit nem tudunk, hogy Lukácsnak milyen hatása lehetett Géza döntésére III. Sándor elismerésével kapcsolatban.¹² Lukács szerepe mellett az is

9 Kiss, Gergely: Les aspects des activités des légats pontificaux en hongrie aux XIe-XIIIe siècles. *Chronica* (Szeged), 9–10. (2009–2010) 37–53. p.; Szovák, 1996. 33. p.

10 Körmendi, 2003. 61. p.; *Albinus Franciscus Gombos*: Catalogus fontium historiae Hungaricae. II. Bp. 1937. (A továbbiakban: *Gombos* II.) 1476–1477. p. — Magyar fordítása: Makkai László – Mezey László: Árpád-kori és Anjou-kori oklevelek. XI–XIV. század. Budapest 1960. 98–100. p.

11 Körmendi, 2003. 60. p.

12 Makk megjegyzi, hogy bár levelében Lukács úgy állítja be a fejleményeket, mintha II. Géza az ő személyes hatására ismerte volna el III. Sándort, azonban arra is felhívja a figyelmet, hogy

meghatározó lehetett, hogy II. Géza felismerte, Frigyes nagyhatalmi törekvései előbb-utóbb a Magyar Királyság függetlenségét is veszélybe fogják sodorni.¹³

Az mindenesetre bizonyos, hogy Lukács 1161 nyarának végén vagy őszén kapta meg a palliumot Rómából. A szentszéki követ a tengeren érkezett a királyságba, és hogy útja kényelmesebb legyen, Lukács érsek fivére egy lovat küldött neki ajándékba. Az esetről III. Sándor pápának az esztergomi érsekhez címzett levele számol be,¹⁴ mivel Lukács — tartva a simónia vádjától — mentegetőző üzenetet küldött az egyházfőnek.¹⁵

II. Géza feltehetőleg 1161 nyarának végén (vagy őszén) az ismét Magyarországra érkező Petrus de Mizo bíboros közvetítésével konkordátumot kötött III. Sándorral, amelyben jelentős egyházkormányzati engedményekre kényszerítette az egyházfőt. A konkordátum 1161. július 14-e után keletkezett, ugyanis Petrus bíboros a mondott napon még ellenjegyezte III. Sándor egyik privilégiumát,¹⁶ tehát csak ezt követően indulhatott Magyarországra. Walther Holtzmann megjegyzi, hogy a konkordátum megkötésekor a pápa kényszerhelyzetben volt.¹⁷ Kristó Gyula szerint II. Géza lemondott az investitúráról, de ugyanakkor kihasználta a Szentszék válságos helyzetét, és a megegyezéssel biztosította beleszólását a magyar egyházi ügyekbe.¹⁸ Holtzmann nézete szerint a pápának fontosabb volt a magyarság eltérítése IV. Viktortól, mint azok a szentszéki jogok, amelyeket a konkordátumban a magyar királyra ruházott.¹⁹ Ezt támasztja alá Ian Stuart Robinson azon nézete is, amely szerint a pápaság a XII. század során katonai, diplomá-

a magyar uralkodó egyházpolitikájának alakításában elsősorban a külpolitikai megfontolások játszottak szerepet. (Makk, 1978. 19. p.).

13 Kristó Gyula – Makk Ferenc: Az Árpád-ház uralkodói [Bp.] 1995. (A továbbiakban: Makk, 1995.) 188. p.

14 Holtzmann, 1926. 415. p.; III. Sándor levelének magyar fordítása: Bodri Ferenc: Lukács érsek és kora. Bp. 2003. 77–79. p.

15 Körmendi, 2003. 61. p.

16 Holtzmann, 1926. 406. p.

17 Uo. 412–413. p.

18 Kristó, 1993. 167. p.

19 Deér József Holtzmannhoz hasonlóan vélekedik: szerinte III. Sándor csak szorult helyzete miatt ismerte el a magyar uralkodó követeléseit. Deér, Josef: Der Anspruch der Herrscher des 12. Jahrhunderts auf die apostolische Legation. In: Deér, Josef: Byzanz und das abendländische Herrschertum. Vorträge und Forschungen XXI. Sigmaringen 1977. 439–494 p. (A továbbiakban: Deér, 1977.) 480. p.

ciai és anyagi segítséget keresett.²⁰ Gálos László kánonjogász ezzel szemben azt állítja, hogy figyelembe véve III. Sándor európai támogatottságát, sokkal inkább II. Géza érdeke volt a császárellenes párthoz csatlakozni.²¹

Az említettek vizsgálatát nehezíti, hogy az 1161. évi konkordátum szövege nem maradt ránk, így nem tudjuk, pontosan mi volt az, amit III. Sándornak II. Géza elismeréséért cserébe fizetnie kellett. Az 1161. évi konkordátumra mindössze két forrásunk utal. Az egyik Burchard császári jegyző levele Miklós siegburgi apáthoz, amely a következőképpen számolt be a történekről: „Nem mellőzendő, hogy az a szerencsétlen Roland [ti. III. Sándor pápa, mivel azonban Burchard császárpárti, ezért lekicsinylően ír róla] ... a magyar [királynak] is kiváltságot adományozott, hogy maga adományozhatja és adhatja az érseki vállszalagokat Magyarország érsekeinek, akárhánszor csak [ilyeneket] választanak; és az ottani püspökök és egyháziak csak az ő akaratából és rajta keresztül legyenek képesek a rómaiakkal tárgyalni”.²² Burchard 1161 őszén Karintiában, a magyar határ közelében is járt, ekkoriban jegyezte fel — talán Eberhard salzburgi érsektől szerzett hírek alapján —, hogy II. Géza milyen egyházkormányzati jogokat szerzett.²³

Másik forrásunk Gerhoch reichersbergi prépost. A neves főpap Pollingban, Freisingben, Moosburgban, majd Hildesheimben tanult. 1126–1132 között Regensburgban élt, 1132-ben Konrad salzburgi érsek nevezte ki reichersbergi prépostnak. Itt dolgozott, mint reformer és mint teológiai író. Az 1150-es évek elejétől támogatást keresett radikális reformelképzeléseinek a pápáknál és kardinálisoknál, akik viszont távolságtartónak mutatkoztak. IV. Adorján uralkodása alatt, 1156-ban bizalmi válságba került, egyre gyakrabban kritizálta a római egyházat. Az 1159. évi kettős pápaválasztás során, hosszú vajúdas után III. Sándort ismerte el pápának.²⁴

Mivel Gerhoch célja a gregorianizmus szellemében a klérus reformja volt, így érthető, hogy nem pápai kiváltságnak tekinti a magyar és a szicíliai uralkodók jogait, hanem jogbitorlásnak: „Ilyesfajta bajok miatt [ti. a palliummal járó problémák és fellebbezések] a Rómával szomszédos királyság, ti. a szicíliaiaké és az

20 *Robinson, Ian Stuart*: The Papacy 1073–1198: continuity and innovation. Cambridge medieval textbooks. Cambridge 1990. [reprint] (A továbbiakban: *Robinson*, 1990.) 302. p.

21 *Gálos László*: Az első magyar konkordátum. Egyházi Körirat, 3. (1947) 12–17 p. (A továbbiakban: *Gálos*, 1947.) 17. p.

22 *H. Sudendorf*: Registrum oder merkwürdige Urkunden für die deutsche Geschichte. I–II. 1849–1851 II. 138. p.

23 *Holtzmann*, 1926. 409. p.; *Szovák*, 1996. 34. p.

24 *Lexikon des Mittelalters* IV/2. München und Zürich 1992. 1320–1322. p.

apuliaiak hercegsége, éppen úgy mint a magyarok királysága, magukat annyira elkülönítették [a pápaságtól], hogy náluk nem fogadnak el ilyesféle fellebbezéseket vagy bocsájtanak be monostorokat vagy Isten szolgálóinak más lakhelyét terhelő követségeket.”²⁵ Gerhoch jólértesültségét alátámasztja saját tapasztalata is, hiszen 1152-ben utazott volna be az országba, de a francia–normann–pápai koalíció felbomlásával kiéleződő magyar–pápai kapcsolatok miatt (dalmát kérdésben a pápa Velence mellé állt; Géza belső ügyekben antigregoriánus politikát folytatott, például investitúra) II. Géza nem engedte be az országba.²⁶

A fenti két forrás alapján tehát megállapíthatjuk, hogy az 1161. évi megegyezés szerint a mindenkori magyar király saját kezűleg adhatja át a palliumot a magyarországi érsekeknek, a magyar klérus tagjai csak az uralkodó beleegyezésével fellebbezhetnek a pápához (*apellatio*), a pápa csak a magyar király hozzájárulásával küldhet legátusokat az országba. Ezen jogok birtokában II. Géza lényegében a magyar egyház teljhatalmú urának tudhatta magát, a katolikus egyházfő, valamint a magyarországi felsőpapság csak az ő engedélyével érintkezhetett egymással. A magyar uralkodó ezekért a jogokért cserébe ígéretet tett arra, hogy nem fog pápai jóváhagyás nélkül püspököket egyik egyházmegyéből a másikba áthelyezni, valamint letenni.²⁷

II. Géza ezzel lényegében az investitúrajogról mondott le, erre az 1169. évi konkordátum szövege is utal. Győry János Anonymus-monográfiájában azonban az uralkodó investitúrajogról való lemondását kétségbe vonta. Szerinte éppen Géza állította helyre azokat az egyházkormányzati jogokat, amelyekről Könyves Kálmán és II. István (1116–1131) lemondtak.²⁸ Ennek ellentmond, hogy már Kálmán uralkodása idején megtörténik a Hartvik-féle Szent István-legenda összeállítása, amelynek célja a pápaság által vitatott egyházkormányzati jogok birtoklásá-

25 *Gerhoch de Reichersberg*: De investigatione Antichristi – 1163 – (MGH. Libelli de lite imperatorum et pontificum III. 385. p. = *Gombos* II. 1032. p. [2458. sz.]).

26 *Deér*, 1977. 468. p.; *Makk*, 1996. 191. p.; *Szovák*, 1996. 34. p.

27 *Holtzmann*, 1926. 409–410. p.; *Körmenyi*, 2003. 60. p.; *Makk*, 1978. 19. p.; *Makk*, 1996. 196. p.; *Szovák*, 1996. 34. p.

28 *Győry János*: Gesta regum – gesta nobilium. Tanulmány Anonymus krónikájáról. Országos Széchényi Könyvtár kiadványai XXIX. Bp. 1948. 7–36 p. (A továbbiakban: *Győry*, 1948.) 14. p.

nak alátámasztása,²⁹ Kálmán igényeinek kifejezése.³⁰ Kálmán investitúrajogról való lemondásának ellentmond az a nézet, amely szerint az 1106-os guastallai zsinaton nem történt semmilyen lemondás. Ennek egyik alapja, hogy Kálmán állítólagos lemondásának nincs visszhangja a korabeli külföldi forrásokban, pedig erre az 1122-es wormszi konkordátum keletkezését megelőző időszakban a regnum és a sacerdotium primátusért folyó vitája során, mind a császárpárti, mind a pápapárti szerzők művében joggal számíthatnánk.³¹ Kálmán utódai főpapat neveztek ki,³² azonban egyik pápa sem hivatkozott a guastallai nyilatkozatra. Ugyanakkor, mivel a magyarországi püspökségekhez nem kapcsolódtak jelentősebb hűbértokok, a pápák is kisebb jelentőséget tulajdonítottak az investitúra kérdésének.³³

II. Béla (1131–1141) uralkodása alatt is találunk példát az investitúrára: egy 1137. évi adománylevélből kiderül, hogy Dávid pannonhalmi apátot a király helyezte hivatalába, pedig a monostornak szabad apátválasztási joga volt.³⁴ Az 1150-es évek közepén a magyarországi püspöki kar fele kicserélődött, amiben valószínűleg II. Gézának is szerepe volt: valószínűsíthető, hogy az új püspökök neki köszönhették a rangjukat. Talán ez is szerepet játszott abban, hogy az 1161. évi konkordátumban megjelent a püspökök uralkodó általi áthelyezésének és letéte-

29 Ugyanakkor II. Orbán pápa 1096. július 27-én Kálmán királyhoz írt levelében a magyar uralkodót a pápasághoz való hűsége buzdítja, ennek esetén az államalapító király minden tisztségét és méltóságát megígéri számára. Kálmán e levélre felelt a hartviki legendával, amelyben a már antigregoriánusnak számító egyházkormányzati szerepét akarta biztosítani. L. *Thoroczkay Gábor*: Megjegyzések a Hartvik-féle Szent István-legenda datálásának kérdéséhez. In: „Magyaroknak eleiről”. Ünnepi tanulmányok a hatvanesztendős Makk Ferenc tiszteletére. Szerk. Piti Ferenc. Szeged 2000. 569–591 p. (A továbbiakban: *Thoroczkay*, 2000.) 571. p.

30 *Szovák*, 1996. 24. p.

31 *Körmendi Tamás*: Az ún. guastallai lemondás. In: Írott források az 1050–1116 közötti magyar történelemeről. Szerk. Makk Ferenc – Thoroczkay Gábor. Szegedi Középkortörténeti Könyvtár 22. Szeged 2006. 243–244. p.

32 Makk megjegyzi, hogy a magyar uralkodók az investitúra kérdésében ragaszkodtak felségjogukhoz, csak akkor mondtak le róla elvileg, ha ezt külpolitikai érdekeik szükségessé tették (*Makk*, 1996. 205. p.).

33 *Szovák*, 1996. 25. p.; *Szuromi Szabolcs Anzelm*: Az első három Esztergomi zsinat és a magyarországi egyházfegyelem a 12. században. In: Tanulmányok a magyarországi egyházjog középkori történetéből. Kéziratok kódexek, zsinatok, középkori műfajok. Szerk. Erdő Péter. Bibliotheca Instituti Postgradualis Iuris Canonici... III. Studia 3. Bp. 2002. 87–142 p. (A továbbiakban: *Szuromi*, 2002.) 118–119. p.

34 *Szovák*, 1996. 30. p.

lének tilalma.³⁵ Mindenesetre kijelenthetjük, hogy Győry azon állítása, miszerint II. Géza állította helyre a Szent István által gyakorolt egyházkormányzati jogokat, már csak az investitúra kérdése miatt sem állja meg teljességében a helyét.

Ellentmond Győry állításának a kalocsai érseki tartomány esetleges létrehozása is. Koszta László az érseki tartomány megosztását 1156–1162 közé teszi. A gregoriánus reformoktól kezdve egyedül a pápa joga volt püspökséget alapítani, valamint egyházmegyéket megosztani, illetve összevonni. A kezdeményezés ugyan kiindulhatott mind a helyi egyházi eljáróktól, mind az uralkodóktól, de csak a pápa alakíthatta át az egyházszervezetet. Így II. Géza is csak pápai jóváhagyással oszthatta fel a korábban egységes magyar egyházszervezetet.³⁶ Koszta hívta fel a figyelmet arra, hogy mivel az 1161. évi konkordátum szövege nem maradt fent, így ahhoz a fentebb említett pontokon túl továbbiak is tartozhattak. A megegyezésre utaló forrásaink viszont csak azokat említik, amelyek a kortársak számára szokatlanok voltak. Ennélfogva az egyezmény esetleges további pontjai, amelyek nem ütöttek el a normától, visszhang nélkül maradtak, és csak feltételezhetjük, hogy részét képezték a Magyarország és a Szentszék közötti megegyezésnek. Koszta álláspontja szerint a magyar egyháztartomány felosztásával kapcsolatos döntést 1161 ősztén hozták meg a magyar király és az érsekek kapcsolatának szabályozásával együtt. Feltételezése szerint az 1161. évi konkordátum része lehetett Kalocsa státuszának rendezése, amely azért nem szerepel a fennmaradt külföldi forrásokban, mert a hagyományos egyházszervezetben az érsekséghez hozzátartozik a provincia,³⁷ tehát a konkordátum Koszta által feltételezett pontja megfelel a korabeli normáknak, és nem volt olyan kiemelkedő jelentősége, mint a többi ismert pontnak.

Szovák Kornél felveti a kérdést, hogy az 1161. évi konkordátumban adott kiváltságokat a pápa vajon ünnepélyes kiváltságlevélben ismerte-e el, vagy csak szóbeli megegyezés jött létre. Mivel III. Sándor jogászpápaként ismerte a II. Orbán (1088–1099) által 1098-ban a szicíliai uralkodónak adott kiváltságlevélből származó bonyodalmakat,³⁸ nem valószínű, hogy elkövette volna elődje hibáját. III. Ince (1198–1216) sem ejtett szót 1201-ben az 1161. évi konkordátumról, ami-

35 *Koszta László*: A kalocsai érseki tartomány kialakulása. *Thesaurus Historiae Ecclesiasticae in Universitate Quinqueecclesiensi* 2. Pécs 2013. (A továbbiakban: *Koszta*, 2013.) 92. p.

36 *Koszta*, 2013. 89–90. p.

37 *Koszta*, 2013. 89–90. p.; A kalocsai érseki tartomány létrejöttének teljes tárgyalásához l. Uo. 74–103. p.

38 A szicíliai uralkodók a II. Orbán pápától kapott jogokat rendszeresen megpróbálták kiterjeszteni a Dél-Itáliában birtokolt területeikre is (*Deér*, 1997. 439–467. p.).

kor kísérletet tett az engedmények visszavonására az *utroque iure* kiiktatásával. Szintén a szóbeli megegyezés mellett szól az, hogy IV. Béla (1235–1270) 1238-ban a bolgárok elleni hadjárat alkalmával apostoli legátusi jogok ráruházását kérte a pápától, de nem II. Géza kiváltságaira, hanem kizárólag a Hartvik-féle Szent István-legendára hivatkozott. Mindezek mellett figyelemreméltó Koszta azon megjegyzése, amely szerint a később Esztergom és Kalocsa között zajló egyházi vitában minden bizonnyal hivatkoztak volna a két érsekség viszonyát ily mértékben meghatározó dokumentumra.³⁹ Itt jegyeznénk meg, hogy az 1161. évi megegyezést az 1169. évi bizonyos pontjaiban felülírja,⁴⁰ ez is magyarázhatja II. Géza és a pápaság közötti egyezmény említés nélkül maradását.

Körmendi Tamás Lukács érsekről szóló tanulmányában megjegyezte, hogy a szakirodalom Walther Holtzmann kutatásai óta többnyire elfogadja, hogy II. Géza és Petrus de Mizo pápai legátus szabályos konkordátummal alkudtak meg, annak ellenére, hogy a megegyezés szövege nem maradt fenn.⁴¹ Hamisnak tekinti azonban a konkordátumot Gálos László, aki elsősorban az írásos okmány hiánya miatt vonta kétségbe annak létezését. További érvei között szerepel az, hogy ezek a nagy engedmények nem illenek bele egy olyan századba, amikor az egyház a maga harcát vívta a primátusáért és függetlenségéért. Így értelmetlennek találta, hogy a pápaság az egyik államban hosszú harcokat folytatott jogai elismeretéseért, amíg más államokban teret engedett a laikus befolyásnak. III. Sándor személyiségét sem tudta összeegyeztetni a konkordátummal, hiszen az egyházfő Angliával a szakítást is vállalta a hasonló kérdésekben folytatott vita miatt. Gálos szerint III. Sándor széleskörű támogatottsága miatt inkább II. Géza érdeke volt az egyezés, valamint Burchard és Gerhoch hitelességét is megkérdőjelezte.⁴²

Forrásaink mellett szól azonban, hogy mindkét adatunk a korszak egy-egy aktív politikusától származik, így semmi okunk sincs kételkedni jólétesültségükben. Holtzmann elismeri, hogy Gerhoch szicíliai adatai valóságok, így abban sincs okunk kételkedni, hogy ismerte volna a magyar viszonyokat, Burchard pedig, mint azt már fentebb is említettük, a magyar határ mellett járt 1161 őszén. Mindezek felül további megerősítést nyújt John of Salisbury és Becket Tamás III. Sándor-

39 Koszta, 2013. 102. p.; Szovák, 1996. 34–35. p.

40 Hasonlóan vélekedik Kristó, I. Kristó, 1993. 172. p.

41 Körmendi, 2003. 69. p.

42 Gálos, 1947. 17. p.

nak írt válaszlevele, melyben tiltakoztak a szicíliai és magyar uralkodók által elkövetett visszaélések ellen.⁴³

John of Salisbury a XII. századi irodalmi műveltség egyik legfontosabb képviselője. Először Theobald canterbury érsek titkáráként szolgált, majd Becket Tamás tanácsadójaként. A pápai udvarral való kapcsolata és az angol érseki udvarban betöltött funkciója révén a nemzetközi diplomácia sűrűjében élt. 1148–1156 között számos alkalommal fordult meg Anglia és Itália között, eljutott Szcíliába is, így tisztában lehetett azzal is, hogy a szicíliai uralkodók, milyen egyházkormányzati jogokkal rendelkeztek.⁴⁴

Becket Tamás 1156-tól II. Henrik (1154–1189) kancellárja, 1162-ben a primási szék megüresedése után lett canterbury érsek. Becket érsekké választása előtt mindig a király érdekeit képviselte, azonban ezt követően mereven védelmezte az egyház privilégiumait. Az uralkodóval a Clarendoni Konstitúciók⁴⁵ (1164) kiadását követően került véglegesen szembe.⁴⁶

Mivel mind John of Salisbury, mind Becket Tamás III. Sándor támogatói voltak, így egyikükről sem mondható el az, hogy császárpártiság befolyásolta volna őket. Győry János további érvet nyújt a császárpárti kútfők jólértesültsége mellett, mivel Siegfried von Paderborn prépost 1161 nyarán vagy őszén járt a magyar udvarban I. Frigyes megbízásából, az 1157-ben kötött eljegyzés, valamint a német-római császárnak ígért íjászcapatok ügyében, tehát ezt követően a császári udvarnak ismernie kellett II. Géza kapcsolatát a pápasággal.⁴⁷

43 *Gombos* II. 1345. p.; III. 2204–2205. p.

44 *Canning, Joseph*: A középkori politikai gondolkodás története 300–1450. *Historia philosophiae*. Bp. 2002. (A továbbiakban: *Canning*, 2002.) 162. p.; John of Salisbury: *Policraticus*. Az udvaroncok hiábavalóságairól és a filozófusok nyomdokairól. Vál., ford., a bevezető tanulmányt és a jegyzeteket írta *Somfai Anna*. Bp. 1999. (A továbbiakban: *Somfai*, 1999.) 11–20. p.

45 A Konstitúciók tartalma szerint, a királyi hatalom aláasta az egyház igazságszolgáltatási immunitását, az investitúrát II. Henrik a világi hatalom kezébe helyezte. Rendelkezései szerint az egyháziak világi hűbérúr alá kerültek, a püspökök kinevezési jogát az uralkodó saját jogának tekintette, valamint az angliai klerikusok nem hagyhatták el az országot a király engedélye nélkül. További rendelkezése, hogy az érseki törvényszéktől nem a Szentszékhez, hanem csak a királyhoz lehetett először fellebbezni. L. *Bárány Attila*: A normann hódítástól a Magna Cartáig. Anglia a normannok és Plantagenetek korában (1066–1216). Máriabesnyő 2011. (A továbbiakban: *Bárány*, 2011.) 67–68. p.

46 *Bárány*, 2011. 66–69. p.; *Győrffy György*: Becket Tamás és Magyarország. *Filológiai Közlöny* 1970. 1–2. sz. 153–158 p. (A továbbiakban: *Győrffy*, 1970.) 155. p.; *Somfai*, 1999. 12. p., 18. p.

47 *Győry*, 1948. 14–15. p.; *Holtzmann*, 1926. 409–410. p., 412. p.; *Szovák*, 1996. 34. p.

Gálos azon érvére, amely a pápaság által Magyarországnak tett engedményeket kérdőjelezi meg az investitúraharcok tükrében, Györffy György érvelése nyújt számunkra választ. Györffy felteszi a kérdést, hogy honnan ered a Magyar Királyság, Szicília, valamint Anglia egyházjogi különállása. Ezt azzal magyarázza, hogy ezeken a területeken az ókori egyházszervezet kontinuitása törést szenvedett. A XI. században a magyar, a szicíliai, valamint az angliai uralkodóházak az egyházat az államapparátus kiépítésével párhuzamosan szervezték meg, így az egyház hűbéri függésbe került, az uralkodóknak jelentős befolyásuk volt az egyházi életre. Ezt követően az investitúraharcok folyamán a három ország fejlődési sajátosságai erősebbnek mutatkoztak a kialakult egyházi normáknál.⁴⁸ Deér József tanulmánya alapján azt is kiemelhetjük, hogy a három ország közül Sziciliának volt a legtágabb jogköre, melyet mind Magyarország, mind Anglia másolni igyekezett. I. Roger (1072–1101) és utódai ugyanis örökletes jogon rendelkeztek Sziciliában a *legatio* és az *apellatio* kérdésében.⁴⁹

Angliában sem II. Vilmos (1087–1100), sem I. Henrik (1100–1135) nem volt legátus, a pápai legátusok küldését viszont próbálták megakadályozni. Az angol uralkodók sikertelen törekvései után a canterbury érseket szerették volna pápai követté nyilvánítani, akiket azonban törekvéseik sikere esetén is csak élethosszig ruházták fel a pápák legátusi jogokkal.⁵⁰ II. Henrik 1164-ben országgyűlést tartott Clarendonban, ahol elrendelte a szokásjogok írásos törvényre emelését, még azokat is, amelyek sértették az egyház szabadságát. A 16. cikkely kimondta, hogy az egyháziak kegyúri és büntetőjogi pereit a világi bíróság elé tartoznak, tiltotta a Rómába való fellebbezést, rendelkezett arról, hogy a püspököket a királyi kápolnában választják a király beleegyezésével, valamint, hogy a megválasztott egyháziak kötelesek hűség- és hűbéresköt tenni a királynak. A clarendoni határozatok az angol főpapok (Becket Tamás kivételével) elfogadták, ezt követően III. Sándor elé terjesztették, aki viszont elutasította azokat.⁵¹

Azon érvek, amely szerint a magyar uralkodónak tett engedmények ellene szólnak III. Sándor egyéniségének, ellentmond, hogy Sándor még bíborosként 1156-ban részt vett a beneventói egyezmény megfogalmazásában,⁵² amelyben

48 Györffy, 1970. 154. p.

49 Deér, 1977. 491–494. p.

50 Deér, 1977. 480–494. p.

51 Félegyházy, 1939. 106–107. p.; A clarendoni határozatok sérelmes pontjait II. Henrik Becket Tamás halálát követően visszavonta (Uo. 111. p.).

52 Robinson, 1990. 390. p.

a pápaság komoly engedményeket tett a szicíliai uralkodónak. Eszerint Szicília királyát elismerték Dél-Itália szárazföldi területein független uralkodóként, véglegesen rendezték az 1139–1156 közötti területi vitákat, és legitimálták II. Roger (1105–1154) és fiai hódításait a pápaság kárára. Hasonlóan az 1098. évi engedményhez Szicíliában a király engedélye nélkül nem lehet fellebbezni a pápához, valamint a pápa nem küldhetett legátust Szicíliába a király kérése nélkül, Apuliába és Calabriába viszont igen.⁵³ Figyelembe véve, hogy III. Sándor (igaz még Bandinelli bíborosként) ilyen mértékű egyházjogi engedményeket tett Szicília uralkodójának, I. Vilmosnak (1154–1166), semmi okunk feltételezni, hogy öt évvel később hasonlóan szorult helyzetben ne tette volna meg II. Gézának az appellációra és legatióra vonatkozó engedményeket. Anglia elpártolását sem tartjuk perdöntő érvenek, hiszen az 1169. évi konkordátumban már III. Istvánnak (1162–1172) sem sikerül megőriznie a pápával szemben apja, II. Géza által szerzett kiváltságokat.

Bár III. Sándor széles körű európai elismertséget élvezett, az itáliai hadi események miatt a pápa 1161-ben csak rövid időt tudott Rómában tölteni. Fontos figyelembe venni, hogy a harcok jellege a pápaság és a Német-római Birodalom között a XI–XII. század fordulójához képest megváltozott. Amíg VII. Gergely (1073–1085) és utódai esetében a német-római uralkodók az investitúra jogot akarták megőrizni, addig III. Sándor idején Barbarossa Frigyes a korlátlan császári hatalmat akarta megszerezni Itália felett, valamint a saját szolgálatába akarta állítani a pápát.⁵⁴

Ha figyelembe vesszük, hogy II. Géza ekkor két lehetőség közül választhatott: III. Sándor vagy IV. Viktor elismerése — amely utóbbi egyenértékű lett volna I. Frigyes további támogatásával — Sándor pápának (Gálos állításával ellentétben) érdekében állt II. Gézát szövetségesként megszerezni, hiszen így ellenfeleinek erejét is gyengítette. (Ne feledjük, hogy a magyar uralkodó a pápa nyílt elismerése előtt még íjászokat ígért a német-római császárnak az újabb itáliai hadjáratához!) II. Géza az I. Frigyesrel való szakítást jól előkészítette, hiszen a konkordátum megkötése előtt szövetségre lépett a német-római császár ellen VII. Lajos (1131–1180) francia királlyal és Eberhard salzburgi érsekkel, valamint öt évre békét kötött I. Mánuel bizánci császárral.⁵⁵ Ezek alapján megállapíthatjuk,

53 *Deér*, 1977. 439–467. p.; *Deér József*: A pápaság és a normannok. Máriabesenyő-Gödöllő 2010. 166–170. p.; *Robinson* 1990. 176. p., 368. p., 390. p.

54 *Félegyházy*, 1939. 105. p.

55 *Makk*, 1978. 18. p.

hogy a magyar uralkodó a konkordátum megkötésekor már korántsem volt külpolitikailag olyan elszigetelt helyzetben, mint az 1150-es évek második felében.

Gálos utolsó cáfolatlan érve az 1161. évi konkordátum hitelessége ellen a konkordátum írásos okmányának hiánya, amit azonban Szovák azon észrevétele alapján, amely szerint III. Sándor jogászpápaként szándékosan nem egy kiváltóságlevélben, hanem csak szóban ismerte el a magyar uralkodó egyházkormányzati jogait,⁵⁶ tárgytalannak tekinthetünk. Lehetséges továbbá, hogy az 1161. évi megegyezés írott változatának hiányában szerepet játszott az 1169. évi konkordátum megkötése is.

Győry János kétségbe vonta, hogy II. Géza lemondott volna az investitúra jogáról, valamint erre alapozva az 1161. évi konkordátum létezését is határozotlan elutasította. Győry ezen feltételezését III. Sándor pápának a kalocsai érsekhez írt egyik levelére alapozta, amelyben a pápa kifejezi, hogy nem ért egyet Prodanus püspök áthelyezésével, de elfogadja azt. Mindazonáltal arra kérte a kalocsai érseket, hogy a jövőben ilyen ne forduljon elő.⁵⁷ Győry szerint ez az üzenet túl „szerény és szelíd hangú” ahhoz, hogy a püspök áthelyezésével a magyar uralkodó áthágja a kánonjog előírásait, és ezáltal nem egyeztethető össze az 1161. évi konkordátummal.⁵⁸ Körmendi Tamás Győry ezen megjegyzését egyrészt a Holtzmann által megállapított keletkezési évkörrel cáfolta, amely szerint a pápa levele 1163–1172 között keletkezett,⁵⁹ tehát fennáll a lehetősége annak is, hogy nem az 1161. évi, hanem az 1169. évi konkordátum utáni viszonyokat tükrözi. Másrészt felhívja a figyelmet, hogy III. Sándor levelében maga is leszögezi, hogy a magyar uralkodótól Prodanus püspök áthelyezésének ügyében postulációs levelet kapott, ami összhangban áll az 1161. évi konkordátum Holtzmann által rekonstruált tartalmával.⁶⁰

Fentebb már láttuk, hogy a korszak több kútfője is együtt említi a magyarok és a szicíliaiak jogait. Deér József vetette fel a kérdést, hogy mi lehet a két távoli ország közös jogainak a hátterében. Deér szerint ezek a hasonlóságok az apellatiót és a legatiót illetően se nem véletlenek, se nem helyzetfüggőek, hanem annak a következményei, hogy a magyar uralkodók a dél-itáliai uralkodók egyházpolitikáját és alapelveiket utánozták, másolták. A második keresztes hadjáratot követő

56 Szovák, 1996. 34. p.

57 Holtzmann, 1926. 399. p.

58 Győry, 1948. 16. p.

59 A levél datálásához l. Holtzmann, 1926. 399–400. p.

60 Körmendi, 2003. 69. p.

európai konfrontációban a Magyar Királyság külpolitikai érdekeinek megfelelően a francia–pápai–normann táborhoz csatlakozott. II. Géza uralkodásának időszakából ismerjük Adalbert végrendeletét, aki a király, az esztergomi érsek, valamint az ország báróinak a megbízásából politikai ügyekben követként Szicíliába indult. Hasonló minőségben találkozunk II. Géza kancellárjával, Gentilisszel, aki I. Vilmos uralkodása alatt, közvetlenül a Bizánccal és a pápasággal való leszámolás után járt követségben, ráadásul Gentilis a későbbiekben is visszatért Szicíliába, ahol Agrigento püspökének választották meg. Ezek a kapcsolatok szolgáltattak bizonyítékot Deér azon megjegyzéséhez, amely szerint a magyar udvar II. Géza uralkodása alatt tájékozott volt a szicíliai uralkodók egyházpolitikáját illetően.⁶¹

II. Géza korában bizonyosan jól ismerték Szent István legendáját is: Géza egyik oklevelében azon meggyőződésének adott hangot, miszerint uralma Szent István intézményein alapul, s azokat ő állította vissza eredeti formájukba.⁶² A Hartvik-féle legendában megjelentek olyan elemek, amelyek a nagyobbik és kisebbik István-legendában nem: ezek voltak hivatva alátámasztani Kálmán követeléseit a pápasággal szemben. Szükség esetén fiktív pápai megbízások is bekerültek a legendába. Egyetértünk Deérrel, miszerint a szicíliai egyházkormányzati jogok befolyásolták Hartvik Szent Istvánról írt legendáját. Hartvik 1097-ben járt követként a normann uralkodónál Kálmán házasságának ügyében, így tisztában lehetett a szicíliai uralkodó egyházpolitikai törekvéseivel. Ismeretes, hogy II. Orbán 1098-ban kiváltságlevelet adott I. Rogernek, aki gyakorolhatta a vicelegátusi jogokat Szicíliában, de utódai nem terjeszthették ki azokat a Dél-Itáliában birtokolt területekre.

Mindezekből láthatjuk, hogy II. Géza kiváltságai korántsem újkeletűek. Amikor III. Sándor pápa szorult helyzete miatt rá akarta venni II. Gézát, hogy ismerje el őt pápának, kénytelen volt elfogadni a magyar királynak a Hartvik-féle legendában is megjelenő egyházkormányzati követeléseit, jóllehet a pápák valójában sohasem fogadták el a magyar királyok szicíliai uralkodókéhoz hasonló jogait. Ezek az engedmények így csupán a pápaság szorult helyzetére vezethetőek vissza. Miután pedig II. Géza halálát követően az erőviszonyok megváltoztak, III. István kénytelen volt 1169-ben új konkordátumot kötni a pápasággal, amelyben már a Szentszék érdekei domináltak.⁶³

61 *Deér*, 1977. 468–470. p.

62 *Szovák*, 1996. 34. p.

63 *Deér*, 1977. 439–467. p.; 479–480. p.

III. István hatalomra jutásától 1169-ig

II. Géza halálát követően kiskorú fia, III. István került a trónra, amelyre azonban Géza Bizáncban élő testvérei, László és István is igényt tartottak. I. Mánuel felrúgta az 1161-ben kötött öt éves békét, és a trónkövetelőket támogatva támadást intézett az ország ellen. Ő a Bizánchoz jobban kötődő Istvánt szerette volna a magyar trónra ültetni, a magyarországi előkelők azonban a görög császár befolyásától tartva a kisebb bizánci kötődéssel rendelkező Lászlót támogatták. Lukács érsek III. Istvánt ismerte el uralkodónak, és valószínűleg pár nappal apja halálát követően meg is koronázta. A trónkövetelő II. Lászlót (1162–1163) így nem volt hajlandó megkoronázni az esztergomi érsek, akit Mikó kalocsai érsek kent fel 1162 júliusában.⁶⁴ Lukács ezt követően kiközösítette II. Lászlót, aki válaszul bebörtönözte az érseket, és csak 1162 karácsonyán, pápai közbenjárásra engedte szabadon.⁶⁵

II. László 1163. január 19-én meghalt, öt testvére, IV. István (1163) követte a trónon. Lukács azonban őt sem volt hajlandó megkoronázni, így az ellenkirályt szintén Mikó kalocsai érsek koronázta meg.⁶⁶ Míg II. László csak szövetségese, addig IV. István vazallusa lett Bizáncnak: ő volt az első és egyetlen bizánci hűbéres magyar uralkodó.⁶⁷ III. István helyzetét nehezítette, hogy Bizáncnak a pápaság továbbra is szövetségese volt, így a magyar király Mánuel ellenében III. Sándor pápa támogatására nem számíthatott. III. István ezért Barbarossa Frigyeshez közeledett, tőle kapott támogatást IV. István ellenében, hogy aztán 1163. június 19-én a Székesfehérvár melletti csatában le tudja győzni az ellenkirály seregeit. A csata során fogságba esett IV. István hamarosan szabadulva ismét bizánci területre menekült, és 1165. április 11-én halt meg a III. István által ostromolt Zimony várában — valószínűleg saját hívei mérgezték meg.⁶⁸

1162-től a trónharcok során a pápasággal való kapcsolatok folyamatosan elhidegültek, elsősorban azért, mert III. István az ellenpápát állító Barbarossa Frigyesel lépett szövetségre, III. Sándor pedig szívesebben látta az ortodox Bizánc befolyását Magyarországon, mint az ellenpápát állító I. Frigyes támogatását. A német szövetség ellenére nem tartjuk valószínűnek, hogy III. István elfogadta

64 *Kristó*, 1993. 168. p.

65 *Körmendi*, 2003. 63. p.

66 *Kristó*, 1993. 168. p.

67 *Kristó*, 1993. 169. p.; *Makk*, 1996. 200. p.

68 *Körmendi*, 2003. 63. p.; *Makk*, 1996. 200. p.

volna a Frigyes által állított ellenpápát. Erre utal az is, hogy IV. Viktor halála után az újabb ellenpápa, III. Paschalis (1164–1168) helyett a magyar király III. Sándort ismerte el, Lukács érsek pedig, aki jelentős befolyással rendelkezett a királyi udvarban, a kezdetől fogva III. Sándor híve volt. A pápa és a magyar uralkodó közötti ellentéteket azonban mélyítette, hogy a felső klérusnál sem dívott a papi nőtlenség, hogy III. István gyakorolta az invesztitúra jogát, amelyről II. Géza az 1161. évi megegyezés során már lemondott, valamint hogy a folyamatos hadakozás költségeit a magyar király az egyházi birtokok kisajátításából fedezte.⁶⁹

Az 1160-as években rendkívül élénk volt a legátusi tevékenység a Magyar Királyság területén, ami arra enged következtetni, hogy III. István nem tudott érvényt szerezni a II. Géza által elnyert kedvezményeknek. III. Sándor a korábban már említett Prodanus püspök áthelyezése kapcsán is beavatkozott a magyar egyházi ügyekben: a pápa a kalocsai érsekhez írott levelében ugyan engedélyezte az áthelyezést, de levelében kijelentette, hogy nem szeretné, ha gyakorta zaklatnák áthelyezési kérelmekkel.⁷⁰

Az 1169. évi konkordátum közvetlen előzményei, tartalma, hitelessége

1169-ben rendeződtek a magyar–pápai kapcsolatok. A III. Sándorral való kiegyezést az tette lehetővé, hogy III. István felhagyott korábbi egyházpolitikájával, amelyben minden bizonnyal szerepe volt Lukács érseknek és Eufrozina anyakirálynénak is.⁷¹ III. Sándor legátust küldött Magyarországra, hogy rávegye Lukács esztergomi érseket András győri püspök kalocsai érsekké ordinálására.⁷² Feltételezhető, hogy András püspök megválasztása nem teljesen a kánoni előírások szerint, mint inkább III. István beavatkozása nyomán történt,⁷³ és ezért nem volt hajlandó őt Lukács beiktatni.

A legátus tárgyalásokat kezdeményezett III. Istvánnal. A magyar uralkodó korántsem volt már abban a helyzetben, mint II. Géza, ami az 1169. évi konkordátum tartalmából is érezhető. Ugyanakkor a belső konszolidáció érdekében az uralkodónak szüksége volt a pápasággal való kapcsolatának rendezésére:

69 *Körmendi*, 2003. 63. p.; *Kristó*, 1993. 172. p.; *Makk*, 1996. 204. p.

70 *Holtzmann*, 1926. 399. p.

71 *Makk*, 1995. 195. p.

72 *Szovák*, 1996. 36. p.

73 *Makk*, 1995. 195. p.

III. István éppen az egyházzal került összeütközésbe, elsősorban Lukács érsekkel való konfliktusai révén.⁷⁴ Tehát azt sem zárhatjuk ki, hogy a pápa a legátust azért küldte Magyarországra, hogy megerősítse az esztergomi érsek pozícióit az antigregoriánus egyházpolitikát folytató uralkodóval szemben.⁷⁵ A konkordátum szövegéből⁷⁶ egyértelműen kirajzolódik a magyarországi egyházban jelen levő belső feszültség. A konkordátum további elemzéséhez vegyük szemügyre annak egyes részeit.

„István, Isten kegyelméből Magyarország, Dalmácia, Horvátország és Ráma királya, Lukács ugyanazon kegyelemből esztergomi, Kozmas kalocsai érseknek és összes suffraganeusaiknak, a királyi prépostoknak és mindkét érseki megyében lévő egyházi személyeknek úgy most, mint jövőre emlékezetül.

Igaz, észszerű és a Szentírásnak is megfelelő dolog, hogy azok, akik az örök Királytól a királyi méltóságra magasztaltattak, annyival nagyobb gondoskodással viseltessenek az Egyházhoz és a kereszténységhez tartozó dolgok irányában, amennyivel nagyobb hódolattal tartoznak Teremtőjüknek az isteni kegy által rájuk ruházott méltóságért. Ezért saját értelmünk által vezetettve és M.-nek, a római szentegyház kardinálisának intelmei után indulva, továbbá követve azt a hódolatot, melyet boldog emlékezetű atyánk: Géza király a római szent Egyház és szent atyánk: Sándor pápa iránt minden vonatkozásban tanúsított...⁷⁷

A szöveg eleje és első bekezdése csupán a körülményekről tudósít. Ismerteti a korszakban uralkodó gyakorlatot, jelzi, hogy a megállapodás arra irányul, hogy a magyar egyház visszaszerezze helyzetét, továbbá rendezze azokat a kérdéseket, melyekben a magyar király gyakorlata nem felel meg az egyházfegyelemnek, illetve amellyel sérti a Szentszék jogait. Mindezek mellett a magyar király hitet tesz III. Sándor pápasága mellett.⁷⁸

A szövegben említett M. nem más, mint Manfréd pápai legátus, akit Gálos tévesen Morai Alberttel azonosított. A személy helyes identifikálását Szuromi Szabolcs Anzelm végezte el. Míg Makk Ferenc Manfréd legátusról, praenestei püspökről beszélt, addig Szuromi rámutatott, hogy Manfréd bíboros csak 1177. már-

74 Szovák, 1996. 36. p.

75 Körmendi, 2003. 64. p.

76 Richard Marsina: *Codex diplomaticus et epistolaris Slovaciae*. I. Bratislavae 1971. 86–88. p. (91. sz.). Magyar fordításai: *Marczali Henrik: Magyarország története az Árpádok korában (1038–1301)*. A magyar nemzet története II. Bp. 1896. [reprint] 314–317. p.; *Gálos*, 1947. 14. p.

77 *Gálos*, 1947. 14. p.

78 *Szuromi*, 2002. 134–136. p.

cius 9-én nyerte el a palestrinai (Praeneste) suburbikarius püspöki címet, tehát ezt még nem használhatta 1169-ben. A pápai levelek végén található aláíráslistán is találunk egy Manfréd áldozópap-bíborost 1144-től. Ő azonban nem azonos a konkordátum megkötésekor jelen levő Manfréd bíborossal, hiszen a III. Esztergomi Zsinat szövegében egyértelműen diakónus kardinálisról van szó. Emellett szól az is, hogy 1144 és 1177 között túl nagy az időbeli távolság, feltehetően két Manfrédról van szó. III. Sándor pápa epistolariumában a savignai szerzetesház számára adott pápai privilégium aláíráslistájában már előfordul Manfréd neve, *ego Manfredus diac. card. S. Georgii ad Velum Aureum* formában, mely később kimutatható az aláíráslistán is. Egy másik privilégiumlevélben Manfrédot *diaconus cardinalis Sancti Georgii in Velabro*-ként említik. Ez a legjelentősebb titulus, mivel ezt a titulust említik Manfréd kardinális neve mellett az 1169. évi III. Esztergomi Zsinat kapcsán is.⁷⁹ A fentiek alapján elfogadhatjuk Szuromi állítását, amely szerint 1169-ben Manfréd diakónus kardinális az országban tartózkodott, és a III. Esztergomi Zsinaton *M. diaconi cardinalis*ként szerepelt és a *Sancti Georgii ad Velum Aureum* titulust viselte, nem pedig az aláíráslistán 1173-ban megjelenő *praenestei suburbicarius* címet.⁸⁰ Szuromihoz hasonlóan Körmenyi és Szovák is *S. Georgii ad Velum Aureum* titulussal említik Manfrédot.⁸¹

Visszatérve a megegyezés szövegére, az ezután tételesen felsorolja azokat a jogokat, amelyekről a magyar uralkodó (valamint bizonyos pontoknál a magyar klérus is) elismeri, hogy nem tartoznak a jogkörébe:

„1. megerősítjük és mindenkorra fenntartjuk a püspökök letételéről és áthelyezéséről szóló rendelkezést, melyet atyánk Sándor pápának és utódainak engedélyezett, hogy ti. az ő és utócai beleegyezése nélkül nem fog letenni, sem áthelyezni püspököt.

2. Elhagyva elődeinknek a múltban gyakorolt szokását, magunkra és utódainkra nézve mindenkorra szentesítjük, hogy a püspökök elhalálása után ezentúl egyházi javakba világi gondnokokat nem helyezzünk, hanem csak tisztességes egyházi-

79 Szuromi, 2002. 128–132. p.

80 Szuromi, 2002. 132. p.

81 Körmenyi, 2003. 63. p.; Szovák, 1996. 36. p.; OTDK pályamunkámra adott bírálatában Kiss Gergely a következőket jegyzi meg Manfréddal kapcsolatban: „Manfredus de Lavagna (*? – †Anagni, 1178. január 17.) 1162-ben nyerte el III. Sándortól a S. Georgius ad velum aureum alszerpap-bíborosi címét (1163. január 7. – 1173. augusztus 16.), 1173 szeptember 21-én ugyanő a S. Cecilia szerpap-bíborosává nevezte ki (1173. szeptember 28. – 1176. november 28.), majd 1176. december 17-én Praeneste püspök-bíborosává emelte (1176. december 29. – 1178. január 17.).”

akat, akik nem élvezetükre, hanem életszükségleteikre bizonyos mérsékelt részt kapnak az egyházi jövedelmekből, a többit viszont család nélkül, jóhiszeműen templomok, püspöki és kanonoki házak javítására, özvegyek, szegények és árvák segélyezésére kötelesek fordítani.

3. Mi magunk és utódaink sohasem fogunk az egyházi javakból semmit a magunk hasznára fordítani, hacsak, amitől Isten mentsen, ellenséges haderő nem tör országunkra, vagy más égető szükség ezt nem kívánja, de akkor sem teszünk semmit a püspökök tanácsa nélkül.

4. Hozzátesszük és mindenkorra megerősítjük magunkra és utódainkra nézve, hogy régi szokásainkról lemondva, ezentúl nem fogjuk a prépostokat és apátokat prépostságuktól, apátságuktól és méltóságuktól megfosztani, hacsak szerencsétlenségükre rájuk nem bizonyítanak kánoni rend szerint valami bünt, vagy ők maguk nem vallanak be ilyet.

5. Kozmas kalocsai érsek, a megyés és választott püspökök, a királyi prépostok és apátok, elfogadva azt az adományt és szabadságot, melyet Szent Péter és szent Atyánk: Sándor pápa, valamint az apostoli szék legátusa iránti tiszteletből nekik engedélyeztünk, szintén az említett bíbornok kezébe letették azt a rossz és kánonokba ütköző szokásukat, melyet prépostok és más méltóságok beiktatásánál és megfosztásánál és más egyházi javak eltulajdonítása által eddig gyakoroltak.

6. Ezért közös megegyezéssel szabad hozzájárulásunkkal elhatározzuk, és e kiváltságlevelünkkel mindenkorra megerősítjük, prépostoknak vagy apátoknak ne legyen szabad ezentúl a prépostokat prépostságuktól megfosztani, vagy más egyházi személyeket méltóságuktól és egyházi javadalmuktól megfosztani, hacsak kánoni módon rájuk nem bizonyult valami bűn, vagy azt be nem vallották.

Mindezeket úgy tekintse mindenki, mint dicső anyánk: a királyné, az érsekek, püspökök, királyi prépostok, apátok, ispánok, előkelők és más urak tanácsából megállapított és megerősített határozatot.⁸²

Az első pontban István nem tesz mást, mint megerősíti apja lemondását, amely szerint nem tesz le és helyez át püspököket pápai jóváhagyás nélkül. Az 1161. évi konkordátumot a negyedik pontban haladja meg az 1169. évi. Itt már nem csak a püspökök letételéről és áthelyezéséről van szó, hanem a királyi prépostokat és apátokat sem lehet önkényesen pozíciójukból elmozdítani. Nem csak az uralkodó mond le az investitúrajogról, hanem a kalocsai érsek, a püspökök, a királyi prépostok és apátok is lemondtak bármilyen kánonokba ütköző beiktatásról, vagy egyházi javak eltulajdonításától. Szuromi szerint a megállapodás által előírtak

elfogadása mögött III. Sándor pápa személyének elfogadását kell keresnünk.⁸³ Koszta szerint a konkordátum ezen pontja az esztergomi érsek megerősödését jelzi, amely szerint az általa felügyelt egyházak élén a király az ő beleegyezése nélkül nem kezdeményezhet személyi változásokat.⁸⁴ Ez alól csak az jelenthet kivételt, ha valakinek a kánonjog alapján bizonyítják a bűnösségét. Felmerül a kérdés, hogy a megegyezés ötödik pontja miért nem említi az esztergomi érseket. Gálos Lukács érsek fegyelmezettségével magyarázta ezt, mivel álláspontja szerint a konkordátum csak a visszaéléseket, a vitás és sérelmes gyakorlatot akarta orvosolni.⁸⁵

A második pontban III. István elismeri, hogy az egyházi javakba nem ültet világiakat, csak egyháziakat, de a konkordátum ezen pontja korlátozza az egyháziakat is, akik az egyházi jövedelmeket nem saját élvezetükre, hanem az egyházi intézmények karbantartására, valamint az özvegyek, szegények és árvák segítésére kötelesek fordítani.

A harmadik pont az egyetlen, amelyben a pápa is engedményt tesz a magyar uralkodónak. Eszerint III. István nem sajátítja ki az egyházi javakat saját céljaira, kivéve, ha az országot ellenséges támadás éri, de akkor is csak a püspökök jóváhagyásával.⁸⁶ A harmadik pont mögött egyértelműen az húzódhat, hogy a magyar uralkodók szükség esetén mindig az egyházi jövedelmekre támaszkodtak. III. Konrád a második keresztes háború miatt átvonult az országon. II. Géza ekkor a konfliktus elkerülése végett gondoskodott arról, hogy a keresztes sereg pénzért cserébe mindent be tudjon szerezni. Mindemellert Géza a német-római uralkodót és főembereit fényes ajándékokkal halmozta el, ehhez pedig kénytelen volt a hazai egyház javait és értékeit is igénybe venni. Az 1150-es évek első felének aktív külpolitikai szerepvállalása, illetve azok terhei miatt előfordult, hogy Géza kénytelen volt egyháziaktól kölcsönt felvenni.⁸⁷ III. István az 1160-as években Bizánc elleni hadjáratai költségének a fedezésére sajátította ki az egyház jövedelmeit. A megegyezés e pontja is mutatja, hogy milyen szerepe volt az aktuális erőviszonyoknak a két konkordátum tartalmára nézve, hiszen II. Géza is hozzányúlt az egyházi javakhoz, de az 1161. évi konkordátumról szóló forrásainkban nincs erre utaló megjegyzés.

83 *Szuromi*, 2002. 137–138. p.

84 *Koszta*, 2013. 98. p.

85 *Gálos*, 1947. 16. p.

86 Gálos is hasonlóan értelmezi a konkordátum harmadik pontját (*Gálos*, 1947. 15. p.).

87 *Makk*, 1995. 179. p., 187. p.

Összességében elmondható, hogy a megegyezés elsősorban a magyar egyházi viszonyokat rendezte, azon belül is az investitúra jog szabályozását végezte el, illetve azon kivételes eseteket — például ha egy egyházi személy vétett a kánon-jog ellen — tisztázta, amikor ennek gyakorlása mégis lehetséges volt.

Szuromi az 1169. évi konkordátum szövegét vizsgáló kutatókat két csoportra bontotta. Az egyik csoportban a vélemények megoszlanak a konkordátumról, de a konkrét szöveget nem tartják hitelesnek, mivel az a kuriális oklevél kiállítására jellemző jellegzetességeket mutat,⁸⁸ mindez pedig felveti a gyanút, hogy a pápa a megegyezést csak saját használatra, utólag foglaltatta írásba.⁸⁹ Györy teljes mértékben elutasította nem csak a szöveg hitelességét, de a konkordátum létezésének tényét is. Véleménye szerint III. István nem a pápának, hanem a magyar egyháznak adott kiváltságokat. Nézőpontja szerint a magyar uralkodó korlátlan úr a hazai egyház ügyeiben, az 1169. évi konkordátum szövegét ezért Rómában készült hamisítványnak tekintette. Szerinte a megegyezés legfeljebb szóban jöhetett létre, és ezt a megállapodást a pápa csupán házi használatra szövegeztette meg.⁹⁰ Györfly véleménye már nem ennyire egyértelmű. Ő 1171-re tette István investitúra jogról való lemondását, és bár a szöveget ő is hamisnak tekintette, nem zárta ki annak a lehetőségét, hogy egy létező megállapodás utólagos, apokrif írásba foglalásáról van szó.⁹¹

A másik csoportba azok a kutatók sorolhatók, akik a kuriális stílusjegyekből a hitelességre következtettek. Ennek alapját Manfréd legátusi tevékenysége képezi, amely szerint az egyezményt maga a legátus fogalmazta, ezért fedezhetőek fel benne a kuriális stílus ismérvei. Ezen nézőpont egyik legismertebb képviselője Holtzmann, aki azon felül, hogy a kuriális jegyeket, mint például a kezdő sorok *bullae maior*-ra mutató stílusát, Manfréd legátusnak tulajdonítja, az egyezmény tartalmát konkordátum-jellegűnek tartja.⁹² Gálos is egyértelműen az egyezmény hitelessége és konkordátum jellege mellett foglalt állást. Véleménye szerint nem számít, hogy az uralkodó királyi privilégiumról beszél, ugyanis az 1122. évi worms-i és az 1156. évi beneventói konkordátumok ugyanilyen megjelöléssel bírnak. Azt sem tekintette kifogásolhatónak, hogy a király elsősorban a magyar klé-

88 Szuromi, 2002. 132–133. p.

89 A kuriális diplomatika jellegzetességeire I. Fejérpataky László – Áldássy Antal: Pápai oklevelek. Bp. 1926. 76. p. 17–25. p.

90 Györy, 1948. 19–20. p.

91 Györfly, 1970. 155. p.

92 Holtzmann, 1926. 420. p.

russal szerződött, mivel a konkordátumban a magyar egyházi viszonyokról van szó. Azt a tényt, hogy Róma megőrizte az okmányt, szintén a konkordátum-jelleg igazolásának tekintette. A szöveg tartalma szerint az egyház hozzájárul ahhoz, hogy az uralkodó az ország veszedelme esetén az egyházi vagyont állami célokra használja fel: ez lenne a pápa ellenszolgáltatása azon jogokért cserébe, amelyekről III. István lemondott. Gálos kiemeli, hogy a konkordátum hatására a kánoni választás honosodott meg az országban.⁹³ Kubinyi András szintén hajlik arra a véleményre, miszerint a pápai legátusnak befolyása volt a konkordátum szövegére, bár szerinte az oklevél hitelessége nem teljesen egyértelmű.⁹⁴

Szükséges kitérnünk a zsinat helyére és idejére is, ugyanis a szakirodalomban ezt illetően sem alakult ki egységes vélemény. Szuromi hivatkozik Pauler Gyula azon értelmezésére, amely szerint a Péterffy Károlynál található „*Actum in civitate N.*”-ből az „N” betűt „W”-nek olvasva az Veszprémnek értelmezhető, mivel a levél keltének színhelyéről a király Esztergomba sietett.⁹⁵ Ezen értelmezés alapján a király először kiegyezett a legátussal a klérus jelentősebb képviselői előtt, majd Esztergomba távozott, ahol az összehívott zsinaton napirendre került mindaz, amiben a legátussal megállapodtak. Ezen a zsinaton részt vett III. István király és Manfréd legátus is. Ezen okfejtés alapján Szuromi szerint kétségbe vonható lenne, hogy a konkordátum a zsinat eredményeként jött létre.⁹⁶

Meggyőzőbbnek tartjuk Szuromi saját álláspontját, mely szerint a zsinat és a megállapodás egyetlen folyamat eredménye, egy aktussal és ugyanazon a helyen jött létre. A kortárs feljegyzésekre visszanyúló tradíció úgy tartja, hogy ebben az időszakban tartottak egy zsinatot Esztergomban, ami a visszas magyar egyházi viszonyokkal foglalkozott. Egy ezt az eseményt tárgyaló oklevél tanúsága szerint a magyar király Manfréd jelenlétében lemondott azokról a jogositványokról, amelyek összeegyeztethetetlenek az Egyház önállóságával. Szuromi szerint valószínűsíthető, hogy a király, a főemberei és a püspökök összegyűltek a legátus fogadására, aki ismertette, hogy a Szentszék milyen feltételek tiszteletben tartása mellett hajlandó együttműködni a Magyar Királysággal: ezt III. István és a magyarországi főpapok is elfogadták. Minderre ugyanúgy egy zsinat keretei között került sor, mint korábban Könyves Kálmán idején a legfontosabb gregoriánus

93 Gálos, 1947. 15. p.

94 Kubinyi András: Királyi kancellária és udvari kápolna Magyarországon a XII. század közepén. Levéltári Közlemények, 46. (1975) 59–121. p. 82. p.

95 Pauler Gyula: A magyar nemzet története az Árpádházi királyok alatt. Bp., 1899. 319. p.

96 Szuromi, 2002. 138–139. p.

reformok elfogadásakor, a megállapodást pedig oklevélben rögzítették, amelyet talán maga a legátus fogalmazott meg.⁹⁷

Az 1169. évi konkordátumnak kétféle szövegváltozata ismeretes, melyek között az egyetlen kiemelkedő különbség az eltérő dátum: a legkorábbi kézirati változatot a pápai udvar anyagi ügyeit tartalmazó Cencius kamarástól származó *Liber censuum* oklevélfüggeléke őrizte meg, amely 1179-re datálja az eseményt. A másik változat Boso bíboros-prépost III. Sándorról szóló életrajzában maradt fent, ahol a konkordátum szövege az 1177. évi beszámolóban helyezkedik el (melynek semmi kapcsolata sincs a közbetoldott egyezményvel), és oklevelünk az 1169. évet adja a megegyezés időpontjaként.⁹⁸

A konkordátum mindkét változatának intitulációjában *B., Dei gratia rex Ungarie* szerepel, ami egyértelműen III. Bélára vonatkozatható, mivel a szöveg az uralkodó apját, II. Gézát is említi. Ennek ellenére azonban, ha a dokumentum tartalmát vesszük alapul, III. István személye mellett több tényező szól. Az oklevélben szereplő Manfréd követsége 1169-re tehető, továbbá, ha 1179-ben kötötték volna meg a konkordátumot, akkor nem Kozmast, hanem Andrást kellett volna kalocsai érsekként említenie. Végül egyértelmű segítség a király anyjának említése is, ami csak Istvánra vonatkozatható, hiszen III. Béla még uralkodása legelején félreállította anyját. Az oklevél tartalmának figyelembe vételével tehát III. István uralkodása idejére kell tennünk a konkordátum keletkezését, vagy legalábbis a benne foglalt események megtörténtét, így a kézirati hagyomány alternatívái közül az 1169-es dátumot fogadhatjuk el hitelesnek.⁹⁹

Felmerül a kérdés, hogy a korábban antiregrediánus politikát folytató uralkodó vajon betartotta-e a konkordátumba foglaltakat. Körmendi okfejtése nyomán tudjuk, hogy 1165-ben vagy 1166-ban kezdett megromlani Lukács érsek és III. István kapcsolata. A történeti kutatás mérvadó vonulata az esztergomi érsek és az uralkodó konfliktusának kezdetét az 1169. évi konkordátum megkötése utáni időkre teszi. Figyelembe véve, hogy Lukács érsek III. Sándor 1179. évi levelének adata szerint megvonta áldását III. Istvántól és Eufrozina anyakirálynétól, elkép-

97 *Szuromi*, 2002. 140–141. p.; Makk kétségbe vonja, hogy az 1169. évi konkordátumot a III. Esztergomi Zsinat készítette elő, és Veszprémben helyezi a megállapodás színterét (*Makk, Ferenc: The Arpáds and the Comneni. Political relations between Hungary and Byzantium in the 12th century.* Bp. 1989. 151. p.). Kiss Gergely OTDK pályamunkám bírálatában megfogalmazott álláspontja szerint inkább a vitát, az eltérő álláspontok közötti ellentéteket rendezték a zsinat keretében.

98 *Győry*, 1948. 17–18. p.

99 Uo. 18. p.; *Holtzmann*, 1926. 418–419. p.

zelhetőnek tartjuk, hogy az esztergomi érsek a konkordátumba foglaltak be nem tartása miatt sújtotta egyházi átokkal a királyt.¹⁰⁰

Összegzés

A leírtak alapján az 1161. évi, valamint az 1169. évi konkordátumot is hitelesnek tekinthetjük. Az 1161. évi megegyezés írásbeliségének hiányában véleményünk szerint szerepe van annak, hogy az 1169. évi megegyezés felülírta és bizonyos jogkörökben túl is lépte az 1161. évit. Lukács érsek szerepéből és az 1169. évi megegyezés tartalmából kifolyólag — mivel több pontja is a belső egyházfegyelmemre vonatkozik — elképzelhetőnek tartjuk, hogy az egyezmény ténylegesen összekapcsolható a III. Esztergomi Zsinattal. Véleményünk szerint a magyar uralkodók nem voltak hajlandók lemondani a Hartvik-féle Szent István-legendában megfogalmazott uralkodói jogokról, így ezek a jogok gyakran okoztak vitát a magyar uralkodók és a pápák között egyházpolitikai kérdésekben. Az 1169. évi konkordátumot azért is tartjuk jelentősnek, mert tételesen felsorolja azokat a jogokat, amelyeket a pápák el akartak vitatni a világi hatalomtól.

A források, illetve a modern kutatás eredményeire támaszkodva kijelenthetjük, hogy függetlenül attól, hogy a pápák elfogadták-e a Hartvik-féle Szent István-legendában megjelenő igényeket, a konkordátumok létrejötténél a *regnum* és *sacerdotium* vitája háttérbe szorult, és az éppen aktuális erőviszonyok befolyásolták a konkordátumban tett engedményeket, amit jól mutat az 1161. évi és az 1169. évi egyezmények tartalma közötti jelentős különbség is. A legfontosabbnak azonban azt tartjuk, hogy mind a kortárs források, mind a modern kutatás (Deér József, Ian Stuart Robinson) kiemelik Szicília, Anglia és Magyarország pápasággal szembeni különleges helyzetét, és mivel Szicíliával bizonyosan kötött konkordátumot a Szentszék, mindez erősen alátámasztja az 1161. és 1169. évi magyarországi megegyezések tényleges létezését is.

100 Körmendi, 2003. 64–65. p.